

Mahdollisia balttilaisia etymologioita: *haitta*, *huttu*, *rovio*

Viime aikoina on esitetty uusia balttilaisia etymologioita suomen kielen sanoille. Tämä viittaa siihen, että ehkä kaikki suomen kielen balttilaisperäiset lainasanat eivät vielä ole löytyneet, vaan niitä voisi löytyä lisää. Seuraavassa esitetään muutama tällainen todennäköiseltä vaikuttava etymologia.

Haitta

Suomen kielen etymologisen sanakirjan mukaan sanalla *haitta* ei näytä olevan etymologisia vastineita itämerensuomen ulkopuolella, ja sana näkyy olevan sikäli irrallinen, että se ei ole johdettavissa Suomen kielen aineksista.

Vastineeksi löytyy balttilaiselta taholta Liettuan *žaidā*-sana. Sen merkitykset ovat 'haava, sisäinen (henkinen) loukkaus'. Merkitykset eivät ole itämerensuomalaisella ja balttilaisella taholla täysin yhteneväiset, mutta merkityskenttä on samansuuntainen; varsinkin balttilaisella taholla se näyttää olevan sekä konkreettinen että abstrakti.

Äänteelliset vastaavuudet ovat seuraavat suomen ja liettuan kielen välillä: *ž* ~

Havaintoja

h on odotuksenmukainen (*žambas* ~ *hammas*), kuten myös *a* ~ *a*; *i*-äänteen vastaavuus on myös odotuksenmukainen; balttilainen *ai*-diftongi on lainautunut *aj*-äänneyhtymänä, koska lainautumisaikaan ei vastaanottajakielessä ollut diftongeja. Myös balttilaisen tahon *zd*-äännekombinaation ja suomen kielen *tt*-äänneyhtymän keskinäiset suhteet ovat sellaiset, että suomalainen sana voi palautua vain muotoon **šajtta*.

Balttilaisella ja myös slaavilaisella, iranilaisella ja kreikkalaisella taholla on *tt*- (*dt*, *td*, *dd*) äänneyhtymän dissimilaation lopputuloksena *st*- ja *zd*-äänneyhtymä, kun taas italaisella, germaanisella ja kelttiläisellä taholla lopputuloksena oli *ss*. Fraenkelin etymologisen sanakirjan mukaan *žaidzā*-sana palautuu **žaid-dā* muotoon. Itämerensuomen kannalta lienee kolmen konsonantin (**jtt*) esiintyminen ongelmallista, mutta yhtymän ilmaantuminen kieleen voisi olla lainavaikutuksen aiheuttama uudennos. Balttilaisissa lainoissa kaksoiskonsonantti on harvinaisempi kuin yksittäiskonsonantti, mutta tässä tapauksessa kaksoiskonsonantin esiintyminen olisi luontevaa, koska lainanantajatahollakin on ollut kaksoiskonsonantti, vieläpä *j*-äänteen vieressä.

Ajallisesti voisi tällä huomiolla olla tiettyä mielenkiintoa siltä kannalta, milloin lainautuminen on tapahtunut ja milloinka balttilaisella taholla on tapahtunut ääntenmuutos *tt* > *st*. Kysymys liittyy myös siihen keskeiseen kysymykseen, tapahtuivatko eri indoeurooppalaisille kielikunnille ominaiset ääntenmuutokset suurin piirtein yhtä aikaa vai eri aikoina, ja siihen, ovatko muutokset ylittäneet jo eriytyvässä olevien tai jo eriytyneiden kieliharojen alueet laaja-alaisina isoglosseina.

Huttu

Myös sana *huttu* vaikuttaa vierasperäiseltä. Balttilaiselta taholta on löydettyvissä merkitykseltään ja äänneasultaan

melko hyvä vastine *šut*-sanapesyeestä, johon kuuluvat esimerkiksi liett. *šutrà* 'haudottava kuumuus', *šūtas* 'höyry', *šustinis* 'kaurapuro', *šūsti* 'hauduttaa', *šūstas* 'haudutettu, höyrytetty'. Peruserkityksenä on siis hauduttaminen, myös ruoan valmistamiseen liittyvä hauduttaminen. Puuromaisia ruokia ja happamatonta leipää pidetään alkukantaisempina (vrt. *prėškas* ~ *rieska* ja *putrà* ~ *puuro/putro* kuin happaman leivän ruokakulttuuria (vrt. germ. lainasana *leipä*). Samaan kulttuurikuvaan sopivat myös balttilaiset lainasanat *herne* ja *sien*.

Huttu-sanan lähtökohtana olevassa lainanantajakielen sanassa tulee esiintyä kaksois-*t*, joten lähin vastine olisi *pass. part. perf. šūstas* joka palautuu muotoon **šut-tas* (mask.). Muinaisbaltissa esiintyi vielä neutri, joka joko yksikössä tai monikossa käytettynä vaikuttaisi luonnollisimmalta muodolta, josta lainaus on tapahtunut. Balttilaisten *a*-vartaloisten nominien nom.-akk.-vok.-muodon pääte yksikössä on ollut **an*, **a* ja monikossa **ā*.

Balttilaisen lainanantajatahon *š*- ja *u*-äänteiden vastaavuudet olisivat odotuksenmukaisia, ja nykyliettuan *st*-äänneyhtymän muinaisbalttilainen vastine (**tt*) vastaisi hyvin itämerensuomalaisen tahon kaksoiskonsonanttia. Olisi siis kyseessä sama vastaavuus kuin *haitta*-sanassa. *Huttu*-sanan loppu-*u* on hieman epäselvä, koska *u*-loppuiset balttilaisperäiset lainasanat palautuvat *u*-loppuisiin sanoihin, vrt. *panu* ja *pelu(t)*. Kuitenkin todennäköiseksi balttilaiseksi lainasanaksi katsotun *havu*-sanan liettualainen vastine on *žabas*.

Rovita/rovio

Sanapari *rovita/rovio* harvoine rinnakaismuotoineen näyttää olevan suomen kielessä irrallinen, mihinkään laajempaan sanapesyeseen kuulumaton, ja sen levikki on lähinnä rajoittunut karjalais-savolaiselle alueelle. Merkityskenttänä

on lähinnä puiden, erityisesti poltettavien, läjääminen tai kasaaminen. Kuitenkin (reliktnomaisesti?) on muistiin merkitty myös yleismerkitys *kasata* (*pi-karit pinohon luotu. Tuopit ruokkohon rovitto*, SKES). Balttilaisella taholla voisi lähtökohtana tulla kyseeseen sanapesye, jota liettuan kielessä edustavat esim. seuraavat sanat: *kráuti* 'kasata, kuormata', *krūvā* 'kasa', *krovimas* 'kuorma, lähetys', *krovā* ~ *krovinys* 'kuorma', *kraujā* 'lataus'.

Luetellut muodot esittävät sanapesyeessä esiintyvän *ū/a/o*-vokaalivaihtelun sekä *u/v*-vaihtelun (*u*-ääne konsonantin edellä ja *v*-ääne vokaalien välissä). SKES:n mukaan verbi on ensisijainen, ja *rovio*-sana siten johdos *rovita*-sanasta. *Kráuti*-verbissä esiintyvät vaihtelut (prees.) *kráuju/kráunu*, (pret.) *króviau*, (fut.) *kráusiu*, joten ilmeisesti lähtökohdaksi voisi ottaa vartalon muodossa **krauj-* tai **krovi-*.

Äänteelliset vastaavuudet *kr* ~ *r*, *a/o* ~ *o* ja *v* ~ *v* ovat odotuksenmukaisia, kuten myös se, että *j-* tai *i-*ääne heijastuu *i*-äänteenä. Siten sekä merkitys- että äänteellinen puoli vastaavat hyvin toisiaan lainanantaja- ja lainansaaajataholla.

JAAKKO ORRMAN

LÄHTEET

- FRAENKEL, ERNST 1962–65: Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg–Göttingen.
- KALIMA, JALO 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat, Helsinki.
- Lietuvių kalbos zodynas, Vilna 1968–.
- NIEDERMANN, M., SENN, A., SALYS, A., 1932–68: Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, Heidelberg.
- SUHONEN, SEPPO 1984: Lainasanat balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien kuvastajina. – Suomen väestön esihistorialliset juuret, s. 207–25, Helsinki.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS 1984: Lietuvių kalbos kilme, Vilna.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja. Helsinki 1955–78.